

OSADA ČAKANSKEJ KULTÚRY V DEDINKE

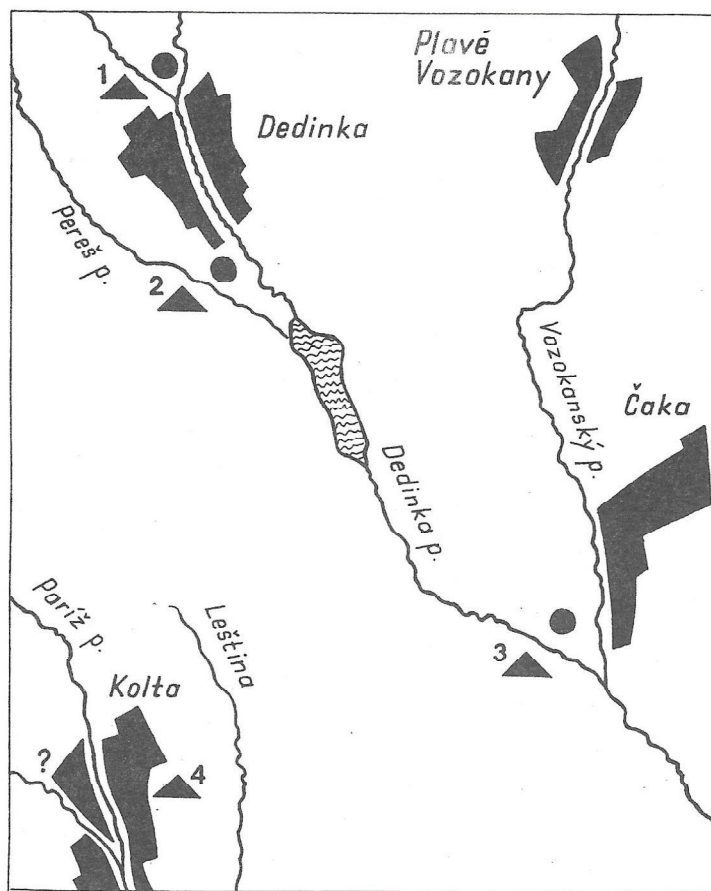
Jozef Paulík

Mohyla v Dedinke, preskúmaná v roku 1974 sa postupne uverejnila v niekoľkých ročníkoch Zborníka SNM.¹ V jej blízkosti, v sútoku dvoch potokov (potoky Pereš a Dedinka) sa nachádzala súveká osada čakanského ľudu. Vzájomná poloha takto umiestnených osád a susedných mohýl sa vystihla už dávnejšie na základe výskumov a povrchových zberov a označila sa ako pravidlo Y.² V roku 1980 sa pristúpilo v Dedinke k menšiemu zisťovaciemu výskumu s cieľom overiť si situáciu z tejto stránky podrobnejšie aspoň na jednej z čakanských, takto chápaných dvojlokalít (mohyla-osada).³ *Obr. 1.*

Poloha Trstina, kde sa realizoval výskum bola pred začatím prác zoraná a zvalcovaná. Miestami sa rysovali na nej tmavšie zafarbené nepravidelné škvrnky, poukazujúce zrejme na existenciu pravekých sídliskových objektov. Tieto zafarbenia, spolu s povrchovými nálezmi črepov vytvárali v sútoku dvoch potokov zhruba pretiahnutý trojuholník v strede s hustejšími a pri okrajoch menej početnými nálezmi, s rozmermi cca 1000x250 m. Osada bola prirodzene chránená na dvoch pozdĺžnych stranách spomenutými potokmi (*obr. 2*).

Paralelne s pozdĺžnou osou osady prechádza ňou v súčasnosti cesta, spájajúca Dedinku so susednými obcami Čakou, resp. Koltou. Pretože i sama mohyla sa nachádzala západne od lokality, aj miesto pre výskum sa zvolilo západne od tejto cesty.

Povrchový prieskum na polohe Trstina sa robil už v dobe výskumu mohyly, pričom sa získali nálezy, dovoľujúce uvažovať o súvekej dvojlokalite. Ako prvá sa v roku 1980 vymerala a v celej dĺžke až po spraš vyhlbila sonda I/80 (š. 0,6 m), približne kolmo na smer spomenutej novodobej cesty. Pri voľbe polohy sondy sa bral zreteľ aj na prípadný vzťah objektivu ku dávnejšie preskúmanej mohyle: sonda smerovala k severozápadnému úpätiu niekdajšej mohyly. Ornica mala na lokalite, s výnimkou neosídlennej najvyššej polohy (sonda IV/80) priemernú hrúbku cca 25 cm a na okolí preskúmaných objektov sa nachádzala pod ňou kultúrna vrstva nejednotnej, niekedy značnej hrúbky (až 60 cm). Sondou I/80 sa prerezal zhruba v smere SV-JZ celý osídlený úsek juhozápadnej polovice medzi-potočnej vyvýšeniny v dĺžke 60 m (nepreskúmala sa poloha predstavujúca inundačný terén pri potoku Pereš). Popri hlavnej sonde I/80 sa vyhlbili vedľajšie sondy

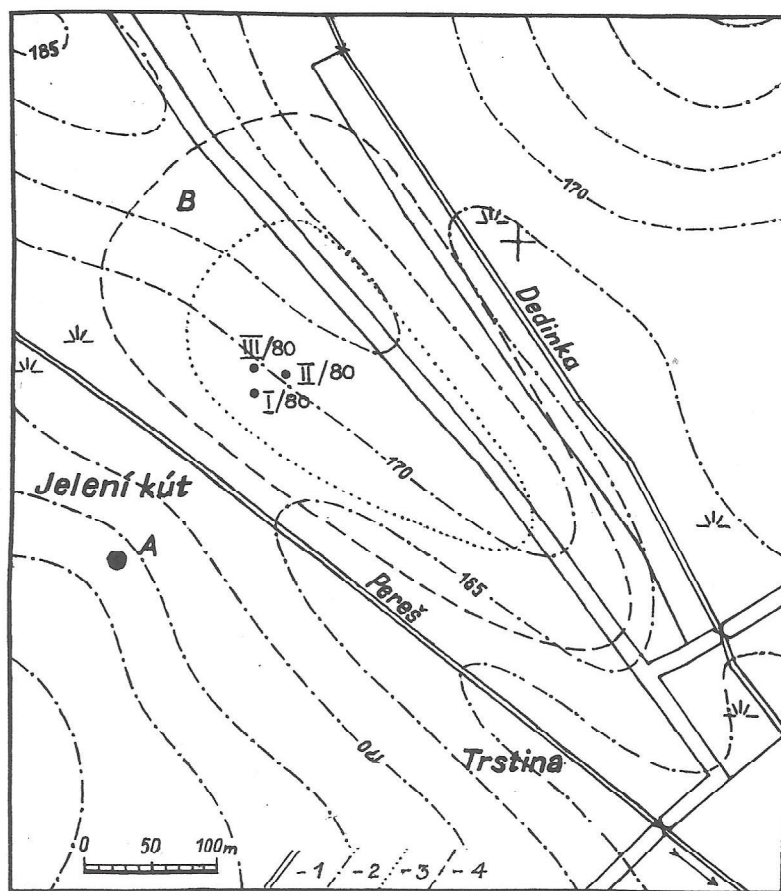

Obr. 1. Vzájomné priestorové rozmiestnenie čakanských mohýl (trojuholníky) a súvekových susedných osád v potočných sítokoch na dolnom Pohroní. 1 - zničená mohyla severne od Dedinky; 2 - druhá dvojlokalita v Dedinke: mohyla (výskum r. 1974) a osada (výskum r. 1980)

(Ia, IIa, III, IV), resp. menšie plochy (A-C), a to – pokiaľ ide o plochy – buď na miestach, kde sama hlavná sonda prechádzala objektom (A), alebo vo väčšej či menšej vzdialenosti od nej (B, C).

Na ploche A sa zistili objekty z dvoch časovo a kultúrne nejednotných období: dve jamy s náplňou kosižsko-čakanskou (obj. Ia/80 a Ib/80) a sídliskový objekt – chata ľudu čakanskej kultúry (obj. I/80), ktorej do zeme zapustená časť bola zčásti, pri severnom a západnom rohu zapustená do nich. Obr. 3.

Objekt Ia / 80 sa odkryl neúplne: preskúmala sa iba jeho severovýchodná časť. Išlo o mierne miskovite prehĺbenú jamu, hlbokú 15 cm od rastlého podkladu s menším jazykovitým výbežkom na severovýchodnej strane. Okrem kosižsko-čakanských črepov a úlomkov atypickej mazanice našli sa v ňom početné riečne mušle. V jazykovitom výčnelku, ktorý prerazovala chata čakanskej kultúry bol materiál – pochopiteľne – kultúrne premiešaný.

Obr. 2. Čakanská dvojlokality v Dedinke. 1 - mohyla; 1 - potoky; 2 - vrstevnice; 3 - husto osídlený priestor osady; 4 - menej intenzívne osídlenie; I/80-III/80 - objekty preskúmané v roku 1980.

O b j e k t I b / 80 sa zachytil takisto neúplne: odkryla sa jeho južná, kotlovite prehĺbená časť. Maximálna hĺbka od rastlého podkladu – 70 cm. V jame sa zistilo pomerne málo črepov kosižsko-čakanskej kultúry a skromne bol zastúpený aj ostatný sídliskový materiál (zvieracie kosti, sladkovodné mušle, rozdrobená ma-zanica). Profily oboch objektov v príslušných stenách plochy A nepoukazovali na nijaké zvrstvenie: obe jamy boli akoby jednorazove zahádzané okolitou zeminou vrátane v nej sa nachádzajúceho odpadkového materiálu.

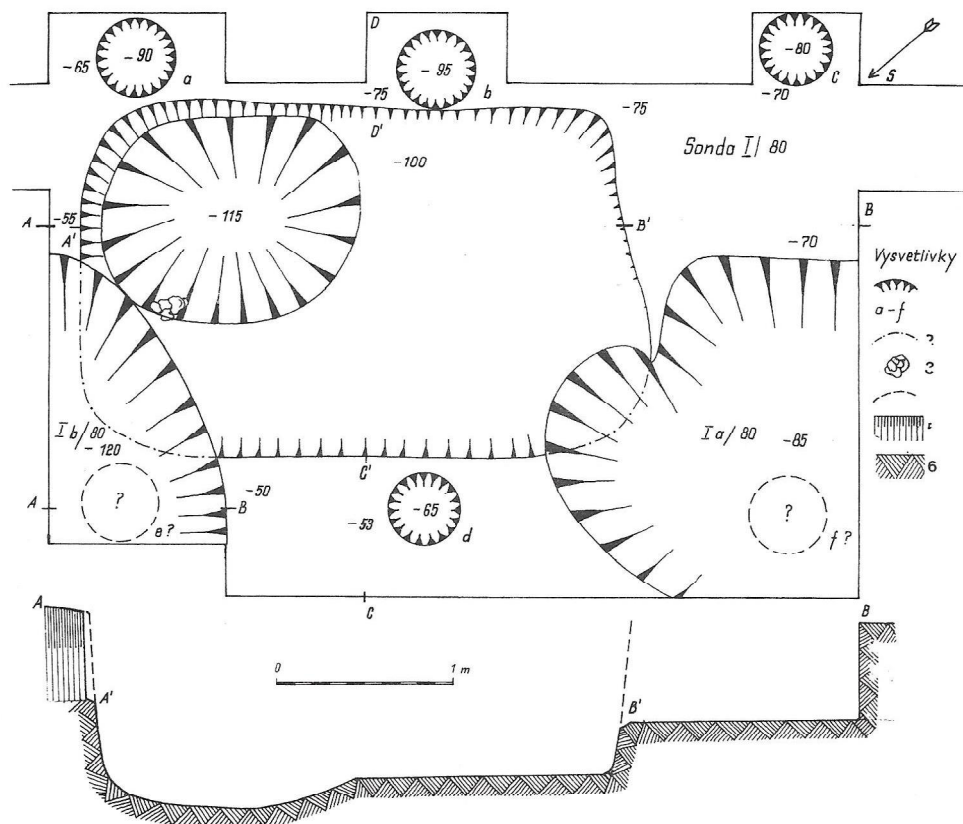
C h a t a I / 80, resp. jej najspodnejšia časť sa odkryla v celosti. Vyhĺbili ju na západnej strane do mierne klesajúceho svahu medzipotočnej vyvýšeniny v smere SV-JZ. Na úrovni hlinitého podkladu mala zhruba obdĺžnikovitý pôdorys s výrazne polkruhovite zaoblenými rohmi s plošnými rozmermi 3,1 x 1,96 m. Jej dno bolo rovné, avšak pri východnom rohu sa nachádzala plytká miskovitá vyhlbenina oválneho pô-dorysu s plošnými rozmermi 1,46 x 1,14 m, zahĺbená do dna cca 15 cm. Celková

hĺbka objektu – 1 m od úrovne dnešného terénu poukazovala na to, že pôvodne išlo o do zeme zapustenú časť nadzemného objektu, najskôr polozemnicového charakteru. Pozdĺž juhovýchodnej strany, no mimo do zeme zapustenej časti chaty sa zistili na dne sondy kolové jamy: jama „a“ pri východnom rohu objektu (plošné rozmery 44 x 40 cm), jama „b“ tesne pri stene chaty (48 x 40 cm). Tretia kolová jama sa objavila v tejže línii, avšak cca 85 cm pred zahĺbenou časťou objektu (42 x 40 cm). Nakoľko jamy „a“ a „b“ bolo možno sledovať aj v profile steny sondy I/80 zistilo sa, že kolové jamy sa zapustili pôvodne až do hĺbok 50–60 cm. Na opačnej strane, akoby paralelne s jamou „b“ sa objavila pôdorysne kolová jama „d“ (44 x 44 cm). Takéto pomerne pravidelné rozloženie kolových jám pri objekte I/80 dovoľuje predpokladať aj existenciu ďalších kolových jám pri ňom: jamu „e“, ako paralelu jamy „a“ a jamu „f“ ako paralelu jamy „c“. Obe predpokladateľné jamy boli zahĺbené do kultúrnej starších kosižsko-čakanských objektov, takže sa v dobe výskumu zrejme nerozpoznali. *Obr. 3.*

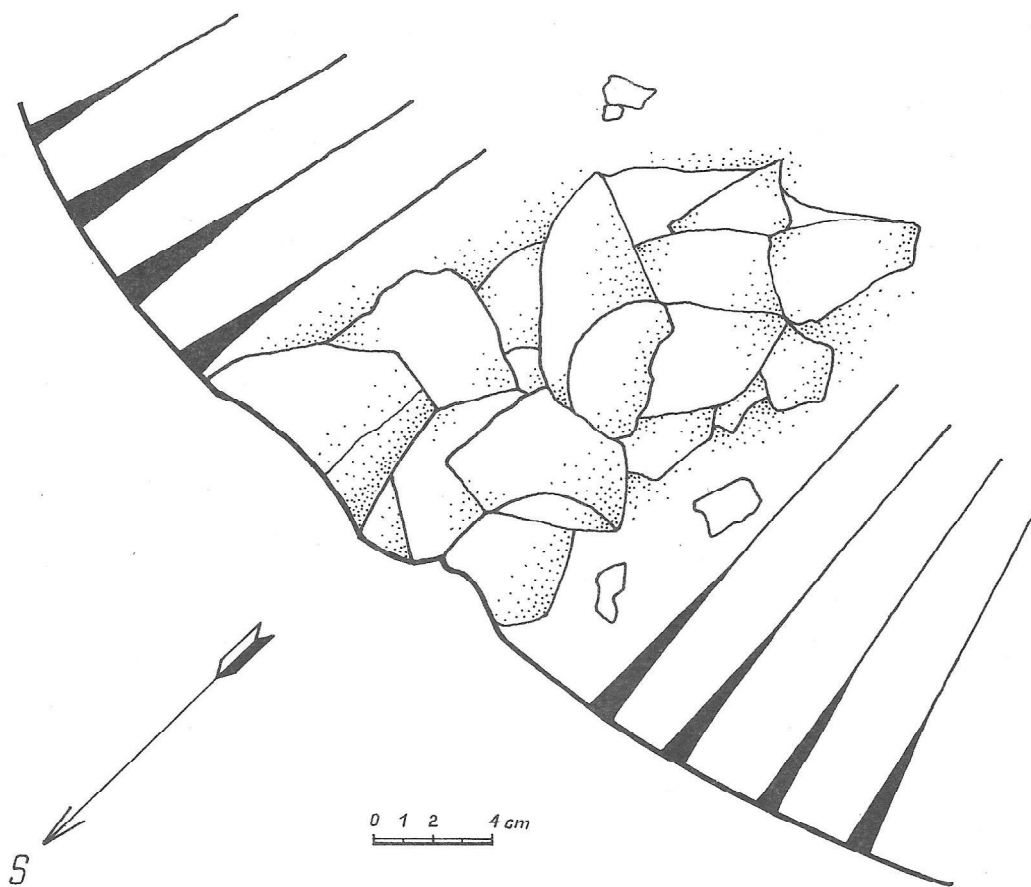
Sídliskový objekt I/80 vznikol teda akiste kombináciou stavby s kolovou nadzemnou konštrukciou s do zeme zapustenou hlavnou obývacou časťou. V podstate išlo o chatu zahĺbenú do zeme s pokrytým voľným prístreším pred čelnou stenou, kde sa nachádzal akiste aj vchod do nej. Tento typ sídliskového objektu predstavuje akoby lokálny variant sídliskových objektov, početnejšie zistených na osadách západnejšej velatickej kultúry (pozri nižšie).

Výplň do zeme zapustenej časti objektu I/80 bola homogénna, tvorila ju zem tmavosivej až čiernej farby, premiešaná črepami, úlomkami mazanice (i s odtlačkami prútia) a ďalšími zvyčajnými sídliskovými nálezmi ako sú zvieracie kosti, uhľíky a pod. Pri severozápadnom okraji do dna vyhlúbenej miskovitej plytkej jamy sa našli, zrejme v pôvodnom uložení črepy z jednej džbánovitej nádoby (*obr. 4*). Celkove sa však zdá, že po zániku bol objekt, resp. jeho spodná, do zeme zapustená časť zasypaná alebo zanesená okolitou kultúrnou vrstvou.

Prevahu nálezov tvorili v objekte črepy čakanskej kultúry. Ako typické sa vynímajú medzi nimi úlomky z veľkých a menších bezuchých amfor s lievikovite nasadeným hrdlom a vodorovne von prehnutým ústím, ďalej džbány a džbánkovicité šálky s oblúkovite von prehnutým ústím a so strechovite hravenými uchami. Napokon veľmi časté boli misky tanierovitého tvaru, vo vnútri nezriedka stribristo tuhované (*obr. 5*). Tuhovanie vôbec je charakteristické pre jemný tenkostenný keramický tovar. Častým výzdobno-úžitkovým prvkom na hrubej „kuchynskej“ keramike je nalepená, prstami pretlačovaná páska. Svojráznu, v čakanskej kultúre doteraz iba náznakovite rozpoznanú skupinu tvoria črepy s maľovanými vzormi okrovožltej a hrdzavohnedastej farby, medzi ktorými sa rozpoznali paralelné vodorovné pásy a šikmo šrafované trojuholníky (*obr. 6: 1, 2, 4*). Niektoré fragmenty mazanice, pochádzajúce zo stien objektu nesú stopy po obieleňí. Iné zlomky mazanice pochádzajú zasa z rozrušeného ohníska, ktoré bolo azda situované mimo do zeme zahĺbeného priestoru chaty (?). Najvýznamnejší nález z kultovej stránky predstavoval fragment hlieného kolieska (*obr. 6: 3*). Celkove sa dá objekt – hoci nechýbajú v keramike ani nálezy s prvkami mladšieho vývoja – datovať na základe nálezu džbánku in situ (*obr. 5: 9; obr. 12*) do staršieho vývojového stupňa čakanskej kultúry a ako taký predstavuje na nálezisku tzv. predčakanský horizont.

Obr. 3. Dedinka - čakanská osada. Pôdorys a rez sídliskového objektu I/80 (Ia/80 a Ib/80 - jamy kosižsko-čakanské). 1 - kolové jamy a-f; 2 - pravdepodobný priebeh pôdorysu objektu I/80 na úrovni sprášového podkladu; 3 - nález džbánu na dne objektu; 4 - pravdepodobné umiestnenie, resp. priebeh výskumom nezachytených častí objektu; 5 - ornica a kultúrna vrstva; 6 - sprášový podklad

Obr. 4. Dedinka - čakanská osada. Nález džbánku na dne sídliskového objektu I/80

V juhozápadnom ramene pričnej krížovej sondy Ia/80 sa prišlo na zvláštny praveký útvar, ktorého funkciu a význam sa počas výskumných prác nepodarilo osvetliť. Nálezový komplex sa označil ako **o b j e k t I I / 80**. Pri sonde sa odkryla plocha B s rozmermi 2,8 x 2,1 m s výbežkom na juhozápadnej strane, v ktorej sa dosiahla hĺbka okolo 150 cm. Plocha B predstavovala zrejme iba výsek do väčšej vyhlbeniny presahujúcej jej priestor. Na jej dne sa ukázal nepravidelný priekopovitý útvar, prebiehajúci od východného rohu plochy B k vyústeniu sondy Ia/80 (hl. 30–35 cm od dna spomenutej prehĺbeniny). Na južnej strane sa v priekope zistila jama oválneho pôdorysu – jej južná strana bola súčasne stenou „priekopy“ (hl. 50 cm od dna plochy B). Priemerná šírka priekopy sa pohybovala okolo 1,5 m.

Nálezový materiál z veľkej vyhlbeniny ako aj materiál zo samej „priekopy“ bol kultúrne nejednotný (popri čakanských sa vyskytli v ňom aj kosižsko-čakanské črepy – obr. 7: 4). Kultúrne určenie vzájomne sa presahujúceho komplexu troch jám sa na skúmanom úseku nedalo bližšie osvetliť.

Medzi keramickými zlomkami, najmä v hĺbkach okolo 1 m, ale aj v blízkosti dna vyhlbeniny, do ktorej sa zapustila plocha B/80 sa vyskytli tiež črepy lengyelskej kultúry, vrátane fragmentu antropomorfnej nádoby (spodná časť s jednou zachovanou nôžkou – obr. 7: 1). Lengyelské črepy reprezentujú podľa doterajších kritérií mladšiu fázu moravskoslovenskej maľovanej keramiky. Obr. 7: 2, 3.

Plošne najmenšia bola plocha C/80, na ktorej sa však podarilo viac–menej v celosti zachytiť ďalší mladobronzový sídliskový objekt – chatu III / 80. Narazilo sa na ňu pri vyhlbovaní vedľajšej sondy III/80. Chatu predstavovala do zeme zapustená jama s plošnými rozmermi 2,8 x 1,9 m a s výrazne zaoblenými rohmi. Jej dno bolo rovné; steny sa mierne šikmo, nie však v jednotnom uhle roztvárali (obr. 8). Výplň objektu tvorila pôda sivej až tmavosivej farby, bez viditeľného zvrstvenia. Črepy a bronzové nálezy ("poklad" nástrojov a bronzová ihlica) boli na dne, najskôr v pôvodnom uložení, t. j. tvorili pravdepodobne inventár objektu v dobe jeho existencie (obr. 8 a 9). V súlade s chronologickým postavením ihlice s ťažiskom výskytu v stupni HA 1 aj črepy z najspodnejšej vrstvy boli bez výnimky karpatsko–velatické. Tvarovo pochádzali najmä z typických amforovitých nádob s valcovitým alebo mierne kónickým hrdlom, z šálkovitých džbánov a malých črpákov s príznačnou esovitou profiláciou a i. (obr. 10: 3–6). Doznievanie čakanskej kultúry predstavujú v objekte o. i. fragmenty veľkých svojráznych tanierovitých misiek (obr. 10: 9, 10). Pre celkový ráz keramiky je však typický nedostatok šikmo–resp. vodorovne hraneého tovaru. Z tejto stránky ide už o chatu karpatsko–velatickú, dokladajúcu súčasne kontinuitu čakansko–velatického osídlenia na tejto lokalite. Z jamy sa vyzdvihol aj ďalší, v sídliskových objektoch zvyčajný materiál: zlomky mazanice, fragmenty kamenných mlynčekov a zvieracie kosti.

V blízkosti severozápadného rohu objektu sa našla na dne skupina spomenutých bronzov, ktorú tvorili dve vedľa seba sa nachádzajúce šidlá, resp. dlátka (šidlo–dlátka?), 10 cm od nich ležalo dvojstranné šidlo s tordovanou strednou časťou (obr. 8: 1–3, obr. 9). Všetky predmety sa našli vo viac–menej vodorovnej polohe a v istom zmysle tvorili akoby hromadný nález na dne objektu. Samostatne a vo vyššej polohe sa našla ihlica s kyjakovitou poškodenou hlavicou (obr. 8: 4).

Sídliskový objekt III/80 má význam hlavne z dvoch stránok: 1. dokladá kontinuitu osídlenia na tej istej lokalite od predčakanského horizontu po autochtónny vznik karpatskej velatickej kultúry, isteže pod výrazným, ba miestami dominantným ovplyvnením zo strany príbuznej, klasickej západnejšej velatickej kultúry; 2. vzhľadom na prítomnosť troch nástrojov a zastúpenie ihlice s poškodenou hlavicou možno objekt označiť ako menšiu opravovňu–dielňu karpatsko–velatického ľudu.

Prv než sa pristúpi k stručnému vyhodnoteniu nálezových okolností a získaného materiálu, treba zdôrazniť, že lokalita nebola monokultúrna. Okrem už spomenutého najstaršieho osídlenia medzipotočnej vyvýšeniny ľuďom lengyelskej kultúry (obr. 7: 1–3), ktoré možno označiť za nie veľmi intenzívne, našli sa tu aj črepy badenskej kultúry (7: 5). Osídlenie náleziska v staršej dobe bronzovej dokladá črepový materiál z objektov Ia/80 a Ib/80 ako aj z povrchového zberu (obr. 7: 4). Načím tiež konštatovať, že ani čakansko–karpatsko–velatické osídlenie nebolo – na prvý pohľad – tak intenzívne, ako sa dalo očakávať: medzi odkrytými chatami

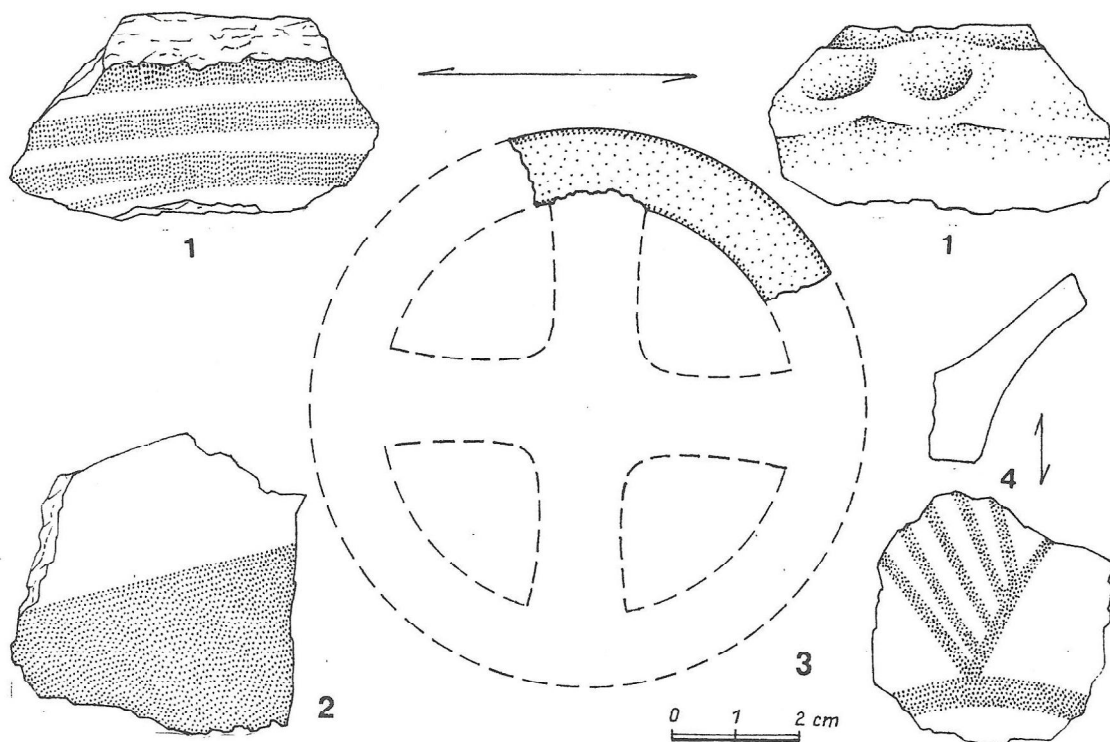
Obr. 5. Dedinka - čakanská osada. Prierez keramicou náplňou sfdliskového objektu I/80 (14 - kameň)

sa ukázal akoby neosídlený prázdny veľký priestor. Ak si však uvedomíme, že základným typom sídliskových objektov boli v tejto dobe chaty s kolovou konštrukciou a tiež i so zreteľom na povrchové nálezy, roztrúsené zhruba rovnomerne na celej trojuholníkovej ploche, vychádza jednoznačne, že ťažisko osídlenia bolo práve v mladšej dobe bronzovej. Napokon, odhliadnúc od nálezov stredovekej keramiky na severnejšej vyššej polohe, lokalita bola naposledy sporadicky osídlená v dobe rímskej, čo sa dá doložiť niekoľkými germánskymi črepmi.

Mohyla v Dedinke, resp. bohatý ženský hrob II v nej sa už i na základe neúplne publikovaných nálezov⁵ dostal medzi 11 najbohatších hrobových celkov na celom svete. Zaradil ho tam oprávnene II. Müller–Karpe, vymedzujúc zvláštne výnimočné postavenie určitej skupiny žien v rôznych etnických spoločnostiach v 13. stor. pred n. l. „Dáma“ z Dedinky sa ocitla dokonca povedľa takých historických postáv, ako bola biblická veľkňažná Debora.⁶ O postavení hrobu II v dedinčianskej mohyle sme sa už zmienili; na tomto mieste si azda zaslúži pozornosť vzťah medzi mohylou a súvekou osadou, aspoň pokiaľ to predbežný stav výskumu dovoľuje. Možno tu hodnotiť ako keramiky, tak i bronzové predmety – konkrétne šidlá, pretože obe zložky hmotnej kultúry sú zastúpené na oboch bezprostredne súvisiacich náleziskách.

Pri porovnaní presnejšieho časového postavenia troch, územne nevelmi vzdialených mohýl (Čaka, Kolta, Dedinka) zaujíma mohyla v Dedinke chronologicky stredné miesto.⁷ Jednako patria všetky hrobové objekty na prelom stupňov BD/HA 1, pričom sám „prelom“ treba chápať vo vnútrokarpatskom prostredí so širším časovým rozpätím (ca 1350–1250 pred n. l.).⁸ Zo stručného hodnotenia sídliskových objektov v texte vyplýva, že chata I/80 patrí k predčakanskému horizontu a chata III/80 reprezentuje už karpatsko–velatický vývojový stupeň. Je teda zrejmé, že na osade nemohli nebyť zastúpené ani chaty s užšou chronologickou väzbou na mohylu. Hoci sa takéto neodkryli, ich existenciu jednoznačne dokladajú niektoré typické črepy z kultúrnej vrstvy a z povrchového zberu, porovnateľné s inventárom mohyly. Tento právom predpokladateľný názor by však potvrdil až ďalší systematický výskum na lokalite. Už teraz možno podčiarknuť, že veľké čakanské posmrtné pomníky, t. j. samostatné, zväčša ojedinelé mohyly sa nestavali hneď po založení osád, ale až po ich istom pretrvávaní – azda až v čase, ktorý by sa dal označiť za dobu ich „rozkvetu“.⁹

V keramike si zasluhujú pozornosť najmä už spomenuté fragmenty z maľovaných nádob. Pochádzajú z objektu I/80 a sú medzi nimi zastúpené: 1. črep z tela nádoby, na vonkajšej strane s nalepenou, nepravidelne prstami pretlačovanou páskou, na vnútornej s maľovanými okrovožltými pásmi (*obr. 6: 1,2*); 2. črep na vonkajšej strane s maľovanou okrovožltou plochou (*obr. 6: 4*); 3. črep z rozhrania odsadeného dna a tela nádoby s maľovanou tmavohnedou výzdobou (na dne okružný pásik, na tele šrafovaný trojuholník – *obr. 6: 5*). Maľovaný čakanský keramický tovar rozpoznal už dávnejšie B. Novotný na sídlisku v Tekovskom Hrádku¹⁰ a nechýbal ani na výšinnej osade v Ipeľskom Sokolci.¹¹ Najnovšie nálezy tohto charakteru v Dedinke sú dôkazom, že maľovanie s uplatnením sa geometrických motívov bolo známe i v čakanskej kultúre. Hoci význam tohto poznatku nemožno predbežne preceniť, nevdojak sa vynára tu možnosť ovplyvnenia vývoja z juhu, ale neskôr azda i spätného pôsobenia. V každom prípade dostalo na

Obr. 6. Dedinka - čakanská osada. Zlomky maľovanej keramiky (1, 2, 4) a fragment hlineného kolieska zo sídliskového objektu I/80

týchto výrobkoch vnútrokarpatské geometrické myslenie odlišné, na keramike dovtedy neuplatňované a doteraz plnšie nezachytené stvárnenie.

Na domáce tradície nadväzuje z druhej stránky zlomok hlineného štvoršpicového kolieska, objaveného takisto v objekte I/80 (obr. 6: 3). Známe sú jeho početné predlohy zo staršej doby bronzovej, u nás najmä v maďarovskej kultúre.¹² Vyskytli sa ako na centrálnych opevnených osadách typu Nitriansky Hrádok, tak i na jednoduchých osadách, najskôr sezónneho charakteru (Tvrdošovce).¹³ V súvekom prostredí mladšej doby bronzovej ich objavil M. Dušek na mladobronzovom pohrebisku Chotín II (hrob 8/54).¹⁴ So zreteľom na neskorší halštatský nálezový horizont (vozíky typu Kánya) ide i v našom prípade o medzičlánok vo vývoji, alebo azda skôr o stále pretrvávanie princípu výroby a uplatňovania sa tohto druhu keramických výrobkov v kulte v priebehu celej doby bronzovej. Do akej miery môže prispieť koliesko spolu s architektúrou objektu (pozri nižšie) k prípadnému zaradeniu nálezového celku I/80 ku kultovým stavbám vôbec a na osade zvlášť je predbežne neisté – jeho ostatná náplň sa dá charakterizovať ako typická pre zvyčajný sídliskový objekt.

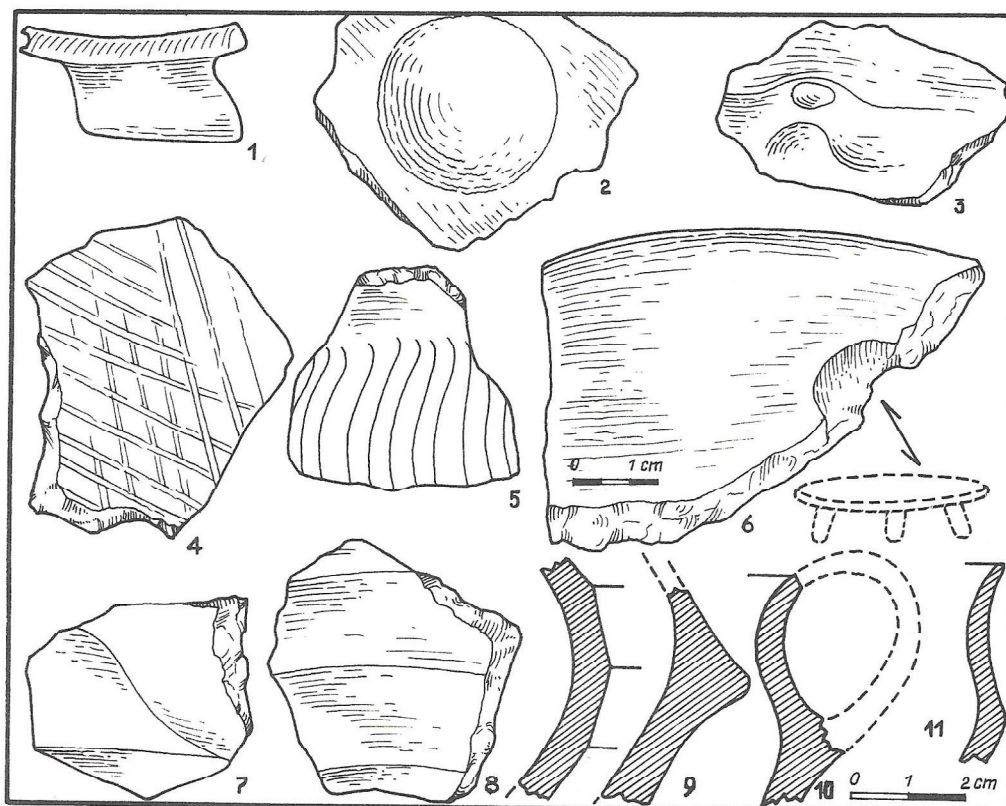
Remeselno–opravárenská chata (obj. II/80) tiež nemá všetky znaky pre určenie objektu ako dielne. Dvojstranné šidlo s dĺžkou 7,7 cm predstavuje v nej istú paralelu ihiel s dierkou zhruba v strede – v princípe sa pri oboch nástrojoch mohlo

uplatniť dvojstranné plynulé použitie, teda v náznakoch už i zásada šijacieho stroja (*obr. 11. 3*). V každom prípade je tu daná možnosť urýchlenia práce: skutočnosť, že šidlo z Dedinky predstavuje pomerne zriedkavý tvar dokladá i nedostatok analogických výrobkov v základnej práci M. Novotnej.¹⁵ Šidlo je okrem toho v širšom poňatí spájajúcim prvkom bohatého ženského hrobu II/74 v dedinčianskej mohyle a osady vedľa nej: možno pri nich uvažovať – až na centrálne tordovanie – dokonca o rovankom prístupe ku výrobe (približne rovnaká veľkosť, štvoruholný prierez, dva hroty).

Pozoruhodné sú i dva ďalšie nástroje z „hromadného nálezu“ v objekte II/80, ktoré – ak chceme – môžeme nazvať buď dlátkami, alebo šidlami (*obr. 12: 3, 4*). Možnosť obojakého použitia toho istého nástroja spozorovala na českom materiáli už dávnejšie O. Kytlicová.¹⁶ Za vhodnej úpravy snímateľnej, takisto obojstrannej príslušnej rukoväte a za striedavého použitia dvoch rukovätí mohli takéto nástroje používať pri prácach dvojakého charakteru; nie je však vylúčené, že pôvodne existovala istá primárnosť v ich použití. Ku charakteristike objektu ako dielne–opravovne prispieva najmä nálezová situácia v chate 10/66 na lužickej osade v Pobedime, kde sa našli podobne dve dlátka (jedno z nich v kombinácii so šidlom) a fragment ihlice; tento, pravdepodobne vyhorený objekt spolu s celkovým remeselní–výrobným charakterom pobedimskej osady dáva azda – spolu s našim nálezovým celkom – predstavu o istej špecializácii remeselníkov pri finálnych prácach či opravách niektorých bronzových výrobkov (ihlice, ihly).¹⁷

Jediným bronzovým predmetom s datovacou hodnotou na celej osade je ihlica s poškodenou kyjakovitou hlavicou (*obr. 12: 1*), ktorá, pochopiteľne v užšom poňatí, datuje iba samú chatu III/80. Podľa triedenia M. Novotnej patrí medzi najčastejšie, z výrobných stránok najjednoduchšie tvary ihlíc vôbec, čo platí i v užšom rámci ihlíc s kyjakovitou hlavicou (telo plynule prechádza do hlavice).¹⁸ Pokiaľ ide o výskyt tohto typu ihlíc, zdá sa, že niektoré príbuzné varianty sa rovnako uplatňujú v čakanskej kultúre (Sládečkovce) a v karpatsko–velatickom prostredí (Chotín).¹⁹ Z druhej strany variant z Dedinky by sa dal bližšie určiť ako lužický.²⁰ Ukazuje sa teda, že celková nevýraznosť výrobku nedovoľuje pri jednoduchých exemplároch uvažovať ani o užšom časovom ani o vyhranenom kultúrnom prostredí. Ihlica patrí – tak ako spomenuté, resp. niektoré ďalšie kusy – na prelom stupňov BD/HA 1, príp. reprezentuje rýdži stupeň HA 1.²¹

O sídliskách strednej doby bronzovej v oblasti karpatskej mohylovej kultúry sa doteraz nepodarilo získať ucelený obraz²² – azda v súvisi s celkovými dobovými pomermi (časté pohyby, presuny obyvateľstva) vyhranené typy trvalejších osídlení ani nemohli vzniknúť. Rámcovo sa situácia charakterizuje s doznievaním maďarovských sídliskových tradícií,²³ no po kratšom nepokojnom úseku, ktorý nastal po zániku starobronzovej civilizácie v strednom Podunajsku dochádzalo postupne ku konsolidácii spoločensko–hospodárskych pomerov. Prejavilo sa to rovnako v oblasti stredodunajsko–mohylovej a karpatskej mohylovej kultúry až neskoršie – v mladšej dobe bronzovej. V oboch oblastiach, samozrejme už v prostredí s pozmeneným kultúrnym habitom vznikli rozsiahle velatické, čakanské, prípadne karpatsko–velatické sídliská s lokálne odlišnou jednako však v širšom rámci vyhranenou jednotnou architektúrou. Osady ako Pécsvárad–Aranyhegy v Zadu-

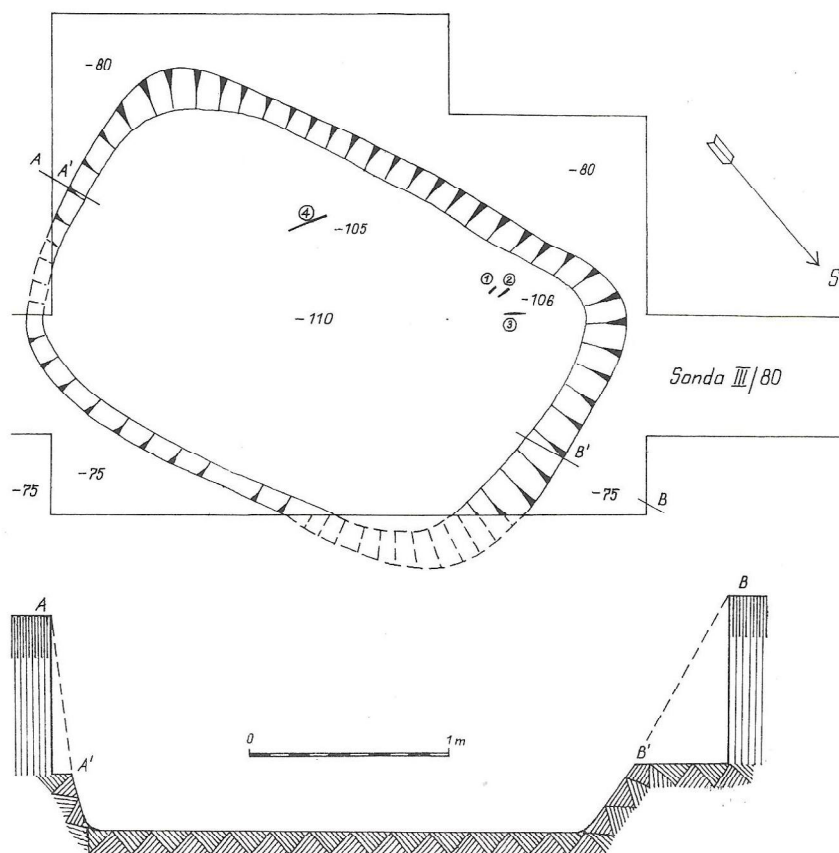

Obr. 7. Dedinka - čakanská osada. Keramické nálezy z objektu II/80 (1-5) a z povrchového zberu (6-11)

najsku²⁴ a Lovčiky na južnej Morave²⁵ to jednoznačne dokladajú. Sídlišká analogického charakteru pre uvedené dôvody v rýdzej strednej dobe bronzovej nemožno u nás a v susedstve ani predpokladať.

Na staršie sídliskové pomery, v teréne často už nezachytiteľné poukazujú aj niektoré do zeme zapustené chaty predčakanského horizontu: polozemnica v Horných Lefantovciach mala kruhový pôdorys, ktorý spolu s inými analogickými objektami dovoľuje ako o predlohe uvažovať o predchádzajúcom stanovom, prenosnom type obydlia (jurta).²⁶ Podobne kruhový, či skôr oválny pôdorys mal tiež kolový velatický objekt 8/76 v Šaštíne-Strážach, odkrytý L. Zacharom.²⁷ Zostávajúc však v čakanskom prostredí treba spomenúť aj kultový objekt v Šarovciach, ktorého centrom bola jama kruhového pôdorysu.²⁸ Už i z týchto niekoľkých príkladov je zrejmé, že v západných častiach Karpatskej kotliny zo stavebnej stránky nebol neznámy ani princíp neskoršie známeho gréckeho kolového tholosu.

Za tohto stavu je objekt I/80 v Dedinke prvým nálezom svojho druhu v prostredí čakanskej kultúry. Predstavuje kombináciu do zeme zapustených sídliskových objektov a nadzemnej kolovej konštrukcie, ako „nového“ prvku v stavebných, neskôr zovšeobecnených postupov. V kultúrnej odlišnom, ale časove nie veľmi

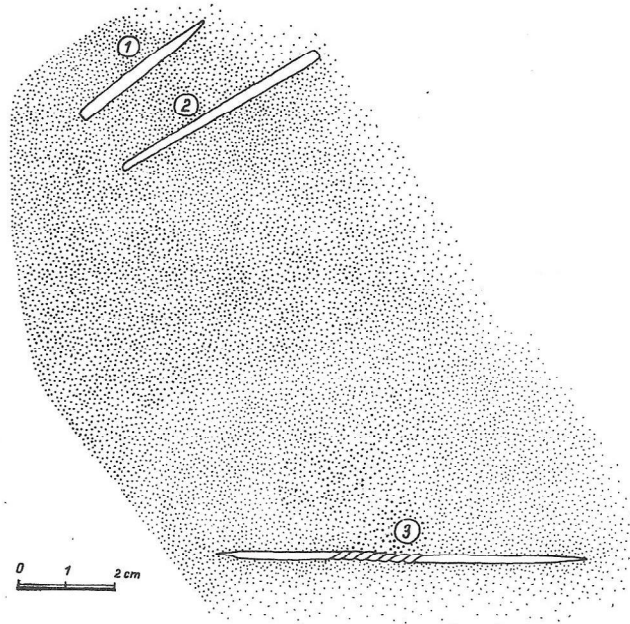

Obr. 8. Dedinka - čakanská osada. Pôdorys a rez sfdliskového objektu III/80. Hromadný nález bronzových predmetov; 4 - bronzová ihlica

vzdialenom postredí sa vyskytla podobná kombinácia základných stavebných postupov na osade v Pobedime – spozorovala ju na základe rozboru mazanice z výplne jám E. Studeníková.²⁹

Objekt sa teda javí ako megaronovitá stavba (vzhľadom na chronologické postavenie tiež ako prototyp megaronov), pričom jeho do zeme zapustená „obývací“ časť mohla byť zhruba v strede medzi kolovými jamami b–c, resp. d–f oddelená od čelnej prístreškovej časti stavby tenšou stenou (nezastúpenie kolových jám). Zo stavebnej stránky možno ho dať najmä do súvislosti s megaronovitými chatami typu J a R v Lovčičkách, pri ktorých J. Říhový odôvodnene uvažuje o otvorenom prístrešku na čelnej strane.³⁰ I pôdorysy niektorých ďalších objektov v Lovčičkách by pripúšťali podobné stavebné riešenia (typy L, AR, a i.), pričom na uzavretý priestor zo všetkých strán by poukazovala väčšia hustota kolových jám.³¹

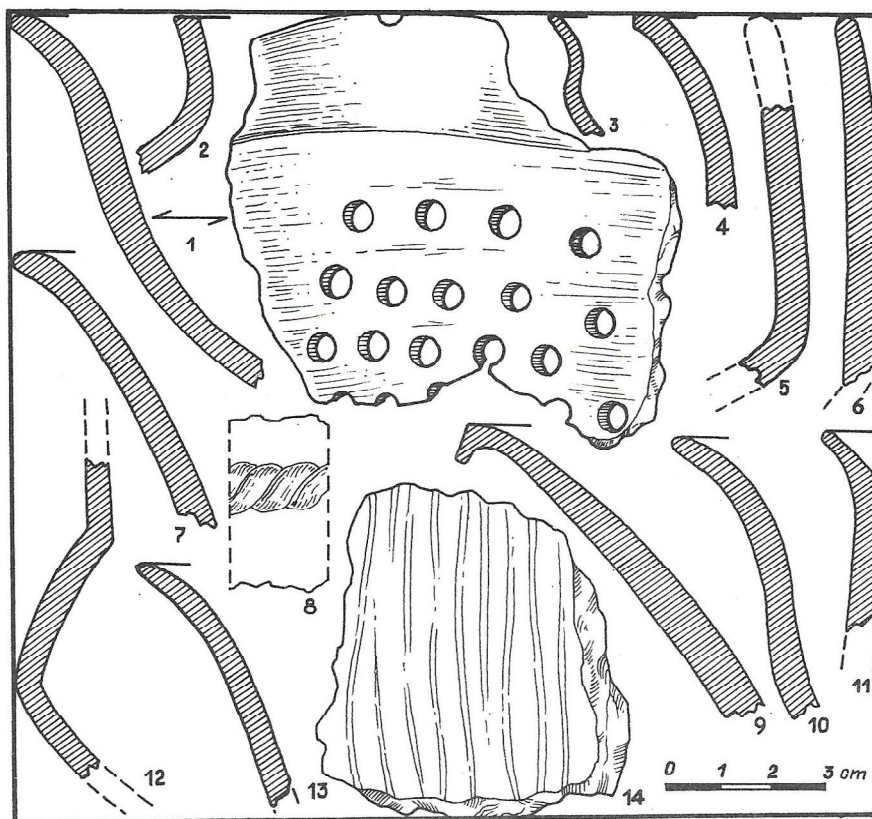
Záverom iba toľko, že ani megaronovitý typ obytnej stavby ani svojho času v Grécku nový typ kruhovej kolovej stavby – tholosu – neboli v stredodunajsko–vnútrokarpatskej oblasti neznámym typom obydlí a vznikli zrejme na domácej

Obr. 9. Dedinka - čakanská osada. Hromadný nález bronzových predmetov na dne sídliskového objektu III/80

pôde. Do akej miery obohacuje tento poznatok dávnejšie vystihnuté súvislosti vývoja s juhovýchodom v zmysle časovej priority severnejších oblastí (pohrebný rítus, výstroj a výzbroj bojovníkov a i.) je predbežne otázne, je však súčasne pozoruhodné, že detailnejší výskum prináša v tomto smere čoraz početnejšie a presvedčivejšie doklady.

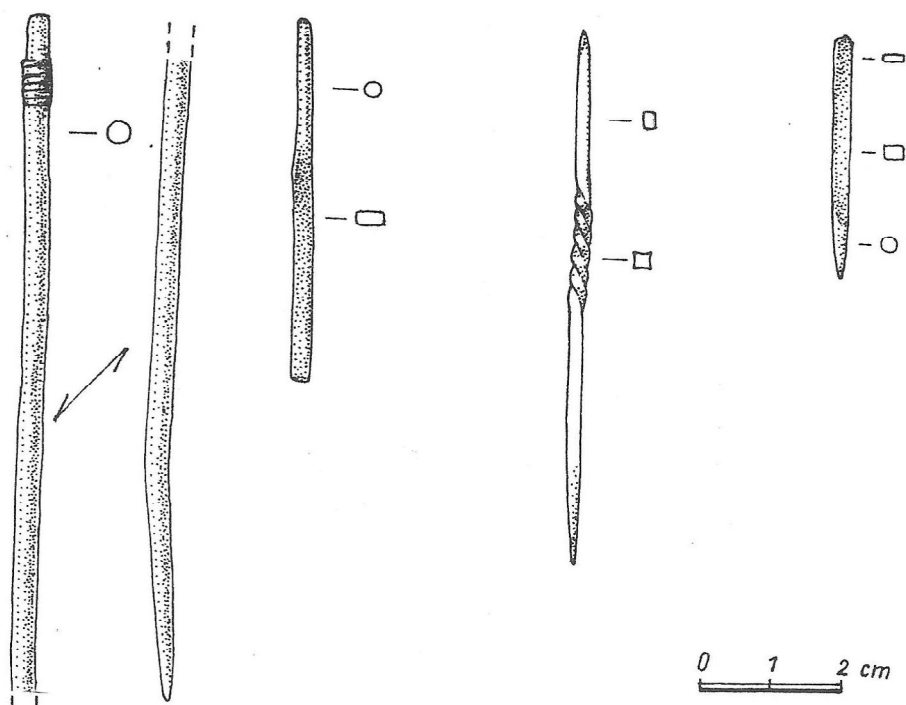
Osada z mladšej doby bronzovej v Dedinke predstavuje s ohľadom na dobu jej trvania i na kultúrne zmeny, ktoré na nej nastali jednu z lokalít, ktoré sa dali v rámci už dávnejšieho chápania vývoja označiť za ďalší doklad prerastania čakanského kultúrneho základu smerom ku karpatskej velatickej kultúre.³² Hoci starší názor zostáva v podstate naďalej v platnosti, zložitost vývoja si vyžaduje osvetliť situáciu z nových stránok, tak ako ju chápeme na základe novších (a bolo ju treba chápať i na základe niektorých starších) nálezov a ich užších vzájomných nálezových súvislostí. Už datovanie podstatnej časti mohylového čakanského materiálu na juhozápadnom Slovensku (BD/HA 1)³³ bolo naznačením, že so zreteľom na datovanie najstaršieho úseku chotínskeho pohrebiska (Chotín II – HA 1)³⁴ treba rátať buď s ostrým kultúrnym zlomom v zmysle rýchleho zániku čakanského substrátu a súčasného vzniku karpatskej velatickej kultúry, alebo so spolužitím predstaviteľov oboch etnicky príbuzných kultúr. V oboch prípadoch treba uvažovať o väčšom podiele západnej (klasickej) velatickej kultúry pri vzniku jej druhej centrálnej, t. j. východnej odnože – pri vzniku karpatskej velatickej kultúry. Dávnejšie predpokladaný „príklon k západnejšiemu vývoju“³⁵ bude mať v pozadí pravdepodobne do značnej miery i väčšie etnické velatické posuny do priestoru

Obr. 10. Dedinka - čakanská osada. Prierez keramikou náplňou sídliskového objektu III/80.

čakanskej kultúry a to až do jej najvýchodnejších sídliskových priestorov, ako to dokazuje skupina Csorva. Pokiaľ ide o názory niektorých maďarských bádateľov, ktorí predpokladajú, že Zadunajsko bolo osídlené velatickým ľudom z oblasti juhozápadného Slovenska, treba ich doplniť, resp. opraviť v tom zmysle, že táto oblasť bola práve tak prevrstvená skupinami zo západu ako sa to stalo v Zadunajsku. Historicky sa to dá odôvodniť iba tým, čo sa už zdôraznilo: prevažná časť vládnucej a s ňou bezprostredne spätnej bojovníckej vrstvy čakanského ľudu sa zúčastnila ako podstatná východisková zložka prvej vlny tzv. posledného veľkého sťahovania indoeurópskych "národov", čím sa utvoril priestor pre úplnejšie zjednotenie oboch spomenutých na domácej pôde zostavších etník.³⁶

Iná otázka je ďalší osud čakanského spoločenstva, ktoré sa presunulo pravdepodobne po dávnejšie známej hlavnej ceste na juhovýchod. Problematika sa riešila doteraz tak, že čakanská kultúra sa hodnotila ako „východisková oblasť“ reťazovitých etnických posunov. Pokiaľ sa na juhu Balkánu spoznali konkrétne vzťahy so stredoeurópskym vývojom, boli to vzťahy ako s velatickým tak i s čakanským kultúrnym prostredím (Vardara, Vardarofsa).³⁷ V súvisi s tým vznikol, pretože musel vzniknúť predpoklad o akomsi predchádzajúcom stredoeurópsko-vnútrokarpatskom

Obr. 11. Dedinka - čakanská osada. Bronzový inventár sídliskového objektu III/80

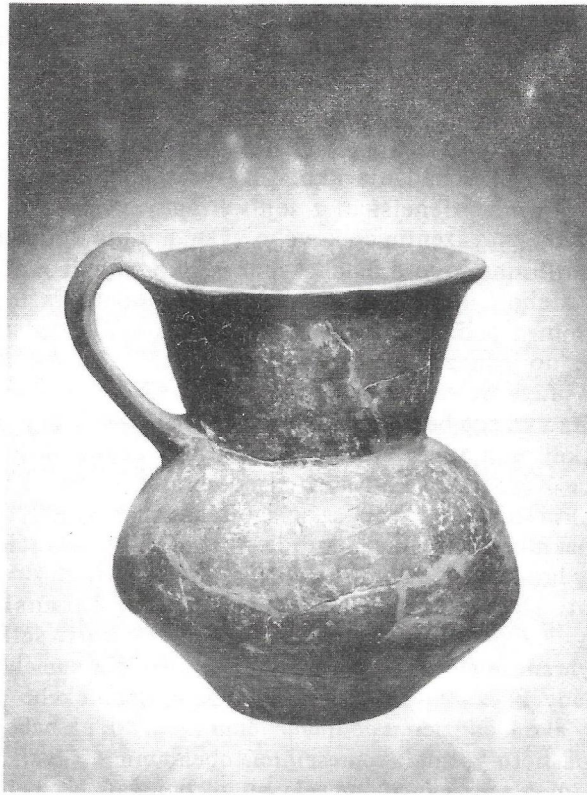
kultúrnou zjednotením,³⁸ a v novej dobe sa dá vystihnúť azda i zastúpenie čakanského etnika v užšom zmysle v cudzom prostredí. Keramický materiál v Kastanasu sa objavil v etnicky a kultúrne cudzom prostredí bez vzťahu k staršiemu domácomu vývoju. S čakanským prostredím ho spojila prvýkrát M. Novotná³⁹ a popri ňou spomenutých typických výrobkoch možno s vnútrokarpatským prostredím spojiť časť tvarového a azda tiež výzdobného bohatstva v hrnčiarskej tvorbe.⁴⁰ Podľa tohto nálezového stavu sa javí Kastanas reprezentantom jednej z posledných trvalejších zastávok pred vtrhnutím nositeľov čakanskej kultúry južnejšie, cez oblasť Aiolov na juh Peloponézskoho poloostrova, na Krétu a juhozápadné pobrežie Malej Ázie, čím i sami nositelia čakanskej kultúry „sa stávajú“ historickým etnikom: Dórmii.⁴¹

Sama myšlienka o stredodunajskom, resp. vnútrokarpatskom pôvode Dórov vonkoncom nie je nová. U nás ju formuloval o. i. L. Niederle, keď v súlade s názorom L. Hoernes a písal: „Grekoitalové tvořice jediný kmen, seděli delší dobu ve východních Alpách a na severu balkanského poloostrova pohromadě.“⁴² V novom chápaní pod „gréko-italickým“ východiskovým prostredím na čim chápať vnútrokarpatsko-stredodunajský priestor, s príbuzným kultúrnym, čakanským a velatickým habitusom. Zatiaľ, čo prvá zložka ovplyvnila v uvedenom zmysle peloponézsku oblasť, pri druhej treba rátať s podobnou orientáciou na Apcninský

poloostrov. K zložitosti problematiky prispievali spomenuté predchádzajúce zjednocujúce tendencie rôznych kultúr zhruba s jednotnou úrovňou v Karpatskej kotline, umožňujúce spoločný postup viacerých komunít istým vyhraným smerom, s prevahou jednej z nich v tom–ktorom smere.⁴³

Vyslovil sa tu názor, ktorý sa skôr či neskôr musel už vysloviť, pretože ho opodstatňuje celkový stav bádania ako v Karpatskej kotline, tak zčiasťky na bližšom okolí⁴⁴ a vo vzdialenejších, z tejto stránky však nanajvýš dôležitých oblastiach.⁴⁵ Bolo by znevážením celkového významu problematiky, keby sme si súčasne neuvedomili množstvo ďalších vynárajúcich sa otázok, či už priamo na poli archeológie alebo lingvistiky, mytológie, paleoetnografie, spoločensko–hospodárskych dejín a pod. Len menšou úvahou sa tu dá bádanie o čakanskej kultúre predbežne, no jednoznačne uzavrieť, o. i. preto, že sama kultúra sa vypracovávala najsamprv práve na našom území.

Čakanská kultúra vyrástla bezprostredne a vykryštalizovala sa pomerne rýchlo na podklade karpatskej mohylovej kultúry (ktorou sa dovŕšilo pričleňovanie celej západnej polovice Karpatskej kotliny k stredodunajskej vetve indoeurópskych „mohylových“ kultúr) a vyznačovala sa so svojráznymi vývojovými spoločensko–hospodárskymi znakmi smerom k vzniku tzv. vojenskej demokracie už v podmienkach mladšej doby bronzovej. Z hľadiska vojenského sa to dá ilustrovať najmarkantnejšie na výzbroji a výstroji popredných bojovníkov čakanskej, velatickej a gávskej kultúry.⁴⁶ Z predchádzajúceho vývoja vyplynuli všetky predpoklady k vytvoreniu sa vyhranenejších foriem vojenskej organizácie, samého boja a v súvisi s tým i predpoklady k vzniku ostrejšieho, akoby kastovníckeho pomeru vedúcej bojovníckej vrstvy ako k cudziemu podmanenému ľudu, tak i k nebojovníckej vrstve vlastného ľudu (pastiero–roľníci, remeselníci, obchodníci). Vzniknúvšia vojenská vrstva, ktorá aby mohla existovať, musela nutne bojovať. Na ochranu susedných dobytých a vyvlastnených oblastí v celej svojej enormne narastenej sile už nebola potrebná, jej stav akiste neúmerne vzrástol a vynorila sa v podstate otázka jej „bytia, či nebytia“. Zdá sa, že situácia sa riešila spočiatku vojenskými ťaženiami do bezprostredného susedstva takmer všetkými smermi: na Slovensku v lužickom prostredí nachádzame hornonitriansku skupinu čakanskej kultúry, na západe vo velatickom prostredí jej tzv. siegendorfský facies a juhovýchodným smerom, na okolí Segedína ju ilustruje staršia, čakansko–gávská fáza skupiny Csorva. Definitívne vyriešenie takto vyhltených pomerov umožnil zrejme až jednotný odchod značnej časti vedúcej bojovníckej vrstvy a tiež i spoločnosti jednak severozápadným, jednak južným smerom.⁴⁷ Znak, ktorými sa vysťahovavšie etnikum vyznačovalo už i v stredoeurópskom prostredí zostali mu aj v neskorších historických sídlach. Boli najvlastnejším prejavom samej vojenskej demokracie a boli príznačné pre dórske kmene v prístupe k autochtónnemu podmanenému etniku (vzťah ku helotom) a k okolitému prostrediu osídlenému nepodrobenými, zdá sa, že v mnohom príbuznými starogréckymi kmeňmi. Ak sa za „pravlast“ Dórov dá označiť rámcovo západná časť Karpatskej kotliny, tak nositeľov istej vyhranenej zložky čakanskej kultúry treba považovať za Pradórov aspoň v zmysle hlavného etnického komponenta tejto society, čím sa i naše územie prvýkrát dostáva do priameho kontaktu s najstaršími dejinami Európy vôbec. A názor o odchode najvýznamnejšej kultúrotvornej a po uvedenom i dejinotvornej zložky z Karpatskej kotliny niekedy na prelome 13. a 12. stor. dokladá nepriamo

Obr. 12. Dedinka - čakanská osada. Džbán z objektu I/80 (predčakanský horizont).

i ďalší vývoj v tejto oblasti. Neskôr, konkrétne na konci doby halštatskej nevznikli, pretože už nemohli tu vzniknúť také spoločensko-hospodárske pomery, aké poznáme v západnejších nadalpských priestoroch a ktoré podnietili v konečnom dôsledku ďalšie historicky známe „sťahovanie“: keltské výboje takmer všetkými smermi vrátane napokon opäť aj na Peloponézsky poloostrov.

Poznámky a literatúra

¹ PAULÍK, J.: Mohyla čačianskej kultúry v Dedinke, okres Nové Zámky. ZbSNM 77, *História* 23, 1983, s. 31–61; ten istý: Čačianska mohyla v Dedinke okres Nové Zámky (II). ZbSNM 87, *História* 24, 1984, s. 27–48; ten istý: Čačianska mohyla v Dedinke, okres Nové Zámky (III). ZbSNM 79, *História* 25, 1985, s. 37–55; ten istý: Čačianska mohyla v Dedinke okres Nové Zámky (IV). ZbSNM 80, *História* 26, 1986, s. 69–118. Nespracované kultové predmety z hrobu II sa vyhodnotia v samostatnej práci o náboženstve doby bronzovej.

² PAULÍK, J.: Príspevok k vystihnútiu niektorých sídliskových zákonitostí v mladšej dobe bronzovej. Sborník prací FFBÚ, E 28, 1983, s. 291 n.

³ V samej Čake, v podobne situovanej polohe (Diely) sa zistilo čakanské osídlenie prvýkrát. Porov. PAULÍK, J.: K problematike čakanskej kultúry v Karpatskej kotline. *SIA* 11, 1963, s. 296, obr. 16.

⁴ PAULÍK, J.: Mohyla čačianskej kultúry v Dedinke, okres Nové Zámky. ZbSNM 77, *História* 23, 1983, s. 32, obr. 3: 1.

⁵ PAULÍK, J.: Dve nové mohyly z mladšej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. *AR* 28, 1976, s. 369 n. Ten istý: Ein Grabhügel der Čaka-Kultur von Dedinka. *Jahresbericht des Instituts für Vorgeschichte der Universität Frankfurt a. M.* 1975, s. 57 n.

⁶ MÜLLER-KARPE, II.: *Frauen des 13. Jahrhunderts vor Chr. Mainz am Rhein* 1985, s. 40 (Deborá), s. 111 (dievča v hrobe II v Dedinke).

- ⁷ PAULÍK, J.: cit. štúdia. ZbSNM 79, História 25, 1985, s. 42 n.
- ⁸ Tamtiež, s. 43.
- ⁹ Podobná situácia sa ukazujúc aj na niektorých iných dvojnáleziskách, o. i. na eponymnej lokalite v Čake. Porov. PAULÍK, J.: cit. štúdia. SIA 11, 1963, s. 296, obr. 16 (predčakanská a velatická keramika).
- ¹⁰ PAULÍK, J.: Das Velatice - Baierdorfer Hügelgrab in Očkov. SIA 10, 1962, s. 70, obr. 38.
- ¹¹ PAULÍK, J.: cit. štúdia (pozn. 9), s. 198, obr. 22: 55, 56.
- ¹² TOČÍK, A.: Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava 1964.
- ¹³ Nepublikované. Arch. múzeum SNM v Bratislave.
- ¹⁴ DUŠEK, M.: Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku. SIA 5, 1957, 98 n. tab. II: 4, 6.
- ¹⁵ NOVOTNÁ, M.: Die Nadeln in der Slowakei. PBF XIII-6, München 1980. Azda jediná analógiu predstavuje fragment z Kamenfna. Pozri tamtiež: tab. 49: 1165.
- ¹⁶ KYTLICOVÁ, O.: Význam dlátok v hromadných nálezoch bronzů. PA (Böhmv sborník) 52, 1961, s. 238, obr. 1: 4.
- ¹⁷ STUDENÍKOVÁ, E. - PAULÍK, J.: Osada z doby bronzovej v Pobedime. Bratislava 1983, s. 52 n, 126 n, tab. 22: 5, 7, 9.
- ¹⁸ NOVOTNÁ, M.: Die Nadeln..., s. 139.
- ¹⁹ Tamtiež, tab. 42: 939 (Sládečkovce); tab. 41: 906 (Chotín).
- ²⁰ Tamtiež, s. 141.
- ²¹ PAULÍK, J.: cit. štúdia. (pozn. 10), s. 62.
- ²² OŽDÁNI, O.: Zur Problematik der Entwicklung der Hügelgräberkulturen in der Südwestslowakei. SIA 34, 1986, s. 33.
- ²³ Tamtiež, s. 34.
- ²⁴ DOMBAY, J.: Überreste einer aeneolithischen und früheisenzeitlichen Ansiedlung an Berg Arany (Goldberg) bei Pécsvárad. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1958, s. 96 n.
- ²⁵ ŘÍHOVSKÝ, J.: Hospodářský a společenský život velatické osady v Lovčičkách. PA 73, 1982, s. 5 n.
- ²⁶ PAULÍK, J.: Nález polozemnice v Horných Lefantovciach. AR 11, 1959, s. 495 n, obr. 188.
- ²⁷ Za láskavú informáciu a možnosť nahliadnúť do nálezovej správy z výskumu ďakujem PhDr. L. Zacharovi.
- ²⁸ NOVOTNÝ, B. - NOVOTNÁ, M.: Siedlung der Čaka- und Velatice-Kultur von Šarovec. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte I. Berlin 1981, s. 237 n.
- ²⁹ STUDENÍKOVÁ, E. - PAULÍK, J.: cit. d., s. 96.
- ³⁰ ŘÍHOVSKÝ, J.: cit. štúdia, s. 27.
- ³¹ Tamtiež, obr. 5.
- ³² PAULÍK, J.: cit. štúdia (pozn. 9), s. 285 n.
- ³³ Pozri o. i. PAULÍK, J.: Čakanská kultúra na Slovensku. Zprávy ČsSA 13-5, 1971, s. 76.
- ³⁴ Tamtiež, s. 80.
- ³⁵ Tamtiež, s. 80. Ide tu o jednoliate kultúrne prevrstvenie v základoch pozmenenou kultúrnou orientáciou. Rôznorodé cudzie prvky na Peloponéze, ako ich najvýstižnejšie zachytil J. BOUZEK, mali v pozadí archeologicky menej zachytiteľné vedúce postavenie ľudu čakanskej kultúry. Porov. The Aegean, Anatolia and Europe: Cultural Interrelations in the second Millennium. Praha 1985, s. 183 n.
- ³⁶ Pre plnšie pochopenie vývoja treba rozlíšiť zjednocujúce tendencie, ktoré sa dajú vystihnúť medzi dvoma resp. tromi kultúrnymi stredodunajsko-karpatskými regiónmi (velatický, čakanský a gávsky okruh) pred tzv. „veľkým sfahovaním národov“ a medzi neskorším vývojom po zániku čakanskej kultúry. Podrobnejšie o tom PAULÍK, J.: K bojovníckemu výstroju v mladšej dobe bronzovej. ZbSNM 82, História 28, 1988, s. 21.
- ³⁷ BOUZEK, J.: The Beginnings of the Protogeometric Pottery and the „Dorian War“. Opuscula Atheniensia 9, Lund 1960. Porov. k tomu PAULÍK, J.: cit. štúdia (pozn. 10), s. 57, obr. 36.
- ³⁸ PAULÍK, J.: cit. štúdia (pozn. 36), s. 21.
- ³⁹ NOVOTNÁ, M.: Minojská a mykénska civilizácia. Pravek Európy I, 1982, s. 71.
- ⁴⁰ V Kastanasi ide o „cudzie nálezy“, kontrétne v horizontoch V (vrstvy H 13 - 11 - 119 - 1000 pred n. l.) a (vrstvy 9, 10 - 1000 - 900 pred n. l.) ako v staršom (KV), tak i v mladšom horizonte (K VI) sa dajú vo väčšej alebo menšej miere zachytiť na keramike ako čakanské tak i velatické, ba dokonca i gávské prvky. Časť z nich možno nepochybne spojiť s vývojom na severnom Balkáne, t. j. s vývojom medzi spomenutými vnútrokarpatskými kultúrnymi okruhmi a v samej Tesálii. S príchodom prvých etník

(z tejto stránky najstaršej vlny) treba rátať v horizonte K V, a to rozhodne v jeho staršej, v Kastanasu bližšie neohraničenej fáze. Problematika stredoeurópskych počiatkov „posledného veľkého sťahovania indoeurópskych národov“ vrátane Dórov na juh si však vyžaduje samostatné spracovanie. Porov. HOCHSTETTER, A.: Die handgemachte Keramik. Kastanas 3, Berlin 1984, s. 277 a i.

⁴¹ Pozri predchádzajúcu pozn.

⁴² NIEDERLE, L.: Lidstvo v době předhistorické. Praha 1893, s. 412.

⁴³ Zásahom gávskej kultúry, nositeľmi ktorej boli pravdepodobne pratrácke kmene treba rátať najmä do oblasti Bosporu, severozápadného pobrežia Malej Ázie a do vnútorných oblastí tohto priestoru (Chetitská ríša). Ide opäť o problém, ktorého spracovanie so vyžaduje samostatnú štúdiu.

⁴⁴ Najvýznamnejší nálezový komplex v strednom Podunajsku (okrem mohýl, ktoré sa teraz skúmajú v Janfkoch PhDr. E. Studeníkovou) predstavuje burgenlandský, žiaľ, podrobnejšie predbežne nepublikovaný čakanský mohylový materiál v Siegendorfe. Porov. k tomu KAUS, K.: Das Kriegegrab von Siegendorf. In: Siegendorf im Burgerland, Siegendorf 1975.

⁴⁵ Na prvom mieste načím v tejto súvislosti spomenúť, výsledky vynikajúcej práce P. Schauera, ktorý koniec orientálno-egejského prúdenia do severných európskych krajov dáva na prelom 13. a 12. stor. pred n. l. Je to práve prelom, keď začalo „prúdenie“ a to značne odlišného rázu zo severu na juh, keď nastali počiatky „posledného veľkého sťahovania indoeurópskych národov“ v Karpatskej kotline a na jej okolí. SCHAUER, P.: Spuren orientalischen und ägäischen Einflüsse im bronzezeitlichen nordischen Kreis. Jahrbuch RGZM 32, 1985, s. 195. Pokiaľ ide o názor, že tento nepochybne etnický posun na juh vyvolal „posledné sťahovanie indoeurópskych národov“ v celej komplexnosti, ako to predpokladá a súhrnne podáva W. KIMMIG (Seevölkerbewegung und Urnenfelderkultur. In: Studien aus Alteuropa I (Tackenberg-Festschrift, 1964, 225 n.) nemožno k nemu v našich pracovných podmienkach zaujať jednoznačné stanovisko. Odmietavý postoj zaujímá k nemu najmä H. MÜLLER-KARPE a jeho škola. Porov. práce rôznych autorov v Jahresbericht des Instituts für Vorgeschichte der Universität Frankfurt a. M. München 1976.

⁴⁶ PAULÍK, J.: cit. štúdia (pozn. 36).

⁴⁷ Súhrnne o tom pozri: BOUZEK, J.: cit. štúdia, s. 41 n. Z východiskových oblastí „veľkého sťahovania“ autor vynecháva významnú gávsku oblasť, zato odôvodnene pripisuje z tejto stránky význam kultúre Žuto Brdo, ktorej nálezy na juhu reprezentujú však iba prítomnosť jedného zo strhnutých resp. posunutých etnk. (tamtiež, obr. 3).

⁴⁸ Zatiaľ čo neskoršie „dotyky“ s históriou mali odlišný charakter (severnú časť Karpatskej kotliny obsadili ako východoeurópske tak i keltské kmene) v prípade najstaršieho „kontaktu“ s dejinami Európy tvorili Slovensko spolu s maďarským Zadunajskom východiskové územie z troch najvýznamnejších, z histórie známych gréckych kmeňových zväzkov.

SIEDLUNG DER ČAKA-KULTUR IN DEDINKA, BEZIRK NOVÉ ZÁMKY

Jozef Paulík

Die bekannte Regel Y, die das gegenseitige Verhältnis der großen, isoliert stehenden Hügelgräber und der Siedlungen der Čaka-Kultur ausdrückt (Abb. 1), wurde auch im Falle des bedeutsamen, schon seit längerem untersuchten Hügelgrabes in Dedinka beglaubigt. In seiner Nähe, beim Zusammenfluß zweier Bäche, erstreckt sich eine zeitgleiche Siedlung, auf welcher im J. 1980 eine kleinere Feststellungsgrabung verwirklicht wurde (Abb. 2). Die Grabungsarbeiten erfolgten mit Hilfe von Schnitten, die stellenweise zu kleineren Flächen (A-C) erweitert wurden, auf denen teils zwei Hütten der Čaka-Kultur (Objekte I/80, III/80) teils Objekte der Kosihi-Čaka-Gruppe (Ia, Ib) freigelegt wurden. Die älteste Besiedlung der Fundstelle wurde im Objekt II/80 mit Keramikscherben der Lengyel-Kultur erfaßt (Abb. 7: 1-3), später war hier frühbronzezeitliche Badener Besiedlung (Abb. 7: 4, 5) und die jüngste ist durch mittelalterliches bis neuzeitliches Scherbenmaterial belegt.

Das auf der Fläche A freigelegte Siedlungsobjekt I/80 entstand durch eine Kombination des in die Erde eingetieften Hauptteiles der Hütte von rechteckiger Form und einer oberirdischen Pfostenkonstruktion (Abb. 3). In Wandnähe wurden auf dem Fußboden Scherben eines krugartigen Gefäßes festgestellt (Abb. 4; Abb. 5: 9). Die Füllerde der Grube war homogen, nach dem Untergang der Hütte wurde sie mit

Funden aus der Umgebung ausgefüllt. Als typisch heben sich in der Keramik Randscherben großer und kleinerer amphorenförmiger Trichterhalsgefäße hervor, weiters Krüge und krugförmige Tassen mit bogenförmig ausladender Mündung, kennzeichnende Schüsseln mit tellerförmiger Wandmodellierung und andere (Abb. 5). Die feine dünnwandige Keramikware besaß häufig eine silbrige graphitierte Oberfläche. Eine charakteristische, jedoch in der Čaka-Kultur schon länger erkannte Gruppe bildeten Scherben mit gemalten Mustern (von ockergelber und rostbrauner Farbe), zwischen denen parallele horizontale Linienbänder und schrägschraffierte Dreiecke erkennbar waren (Abb. 6: 1, 2, 4). Den Keramikschatz ergänzt das Fragment eines Tonrädchens (Abb. 6: 3). Obzwar in der Keramik auch nicht Funde mit Elementen von jüngerer Entwicklung fehlten, kann das Objekt aufgrund des in situ gefundenen Kruges (Abb. 4; Abb. 12) aus dem älteren Entwicklungsabschnitt der Čaka-Kultur in den sog. Vor-Čaka-Horizont datiert werden.

Als Objekt II/80 wurde an der Fläche B ein eigenartiges, in die Erde eingetieftes Gebilde bezeichnet, dessen Bedeutung und Funktion während der Grabungsarbeiten nicht festgestellt werden konnte. Es repräsentierte die Kombination eines Grabens und in ihn eingetiefter Gruben. Außer Scherben der Čaka-Kultur und Keramik der Kosihi-Čaka-Gruppe (Abb. 7: 4) barg man aus dem Graben auch Scherben von Lengyel-Keramik, einbezogen das Fragment eines anthropomorphen Gefäßes (Abb. 7: 1-3). Nach bisherigen Kriterien stellen die Lengyel-Funde die jüngere Phase der mährisch-slowakischen bemalten Keramik dar.

Mehr oder weniger in Gänze konnte auf der Fläche C ein Siedlungsobjekt - die Hütte III/80 - abgedeckt werden (Abb. 8). Scherben und Bronzefunde (Abb. 9) befanden sich auf der Sohle, etwa wohl in ursprünglicher Lage, und somit bildeten sie wahrscheinlich das zeitgenössische Inventar des Objektes. Die Keramikscherben stammen von amphorenförmigen Gefäßen mit zylindrischem oder leicht konischem Hals, von Tassen und Krügen mit typischer S-förmiger Profilierung, von Schöpfkellen mit scharfer Tektonik und anderes (Abb. 10). In der Keramik klingen die Elemente der Čaka-Kultur bloß aus: es handelt sich um ein Siedlungsobjekt der karpatischen Velaticc-Kultur. Als solche belegt sie der Fundstelle die Kontinuität der Čaka-Karpaten-Velaticc-Kulturentwicklung. Die Bronzegegenstände (Abb. 11) erlauben es vielleicht, das Objekt als eine kleine Reparaturwerkstatt zu bezeichnen.¹⁻⁴

Durch den Vergleich der Keramik aus den Gräbern im Hügelgrab von Dedinka (in welchem außer anderem eine hinsichtlich des Kultes recht bedeutsame Frau bestattet war⁵) mit der Keramik aus Siedlungsobjekten gelangte der Autor zur Schlußfolgerung, daß der unmittelbare Zusammenhang zwischen beiden Einheiten der „Doppellokalität“ (Hügelgrab - Siedlung) im engeren Sinne nicht erfaßt werden konnte. Die Hütte des Vorčaka-Horizontes (Objekt I/80) und das Objekt der karpatischen Velaticc-Kultur (III/80) deuten jedoch auf eine ziemlich lange Dauer der kontinuierlichen Besiedlung der Fundstelle und auf die wahrscheinliche Vetreterung eines parallelen Horizontes mit dem Hügelgrab. Darauf verweisen auch manche Lesefunde (Abb. 7: 7, 8). Es zeigt sich, daß die großen, isoliert stehenden Čaka-Grabmale - Hügelgräber - nicht gleich nach der Gründung der Siedlung zu bauen begonnen wurden, sondern erst nach ihrem gewissen längeren Bestehen - etwa erst in der Zeit, welche als ihre Blütezeit bezeichnet werden könnte. Die fragmentarische Vetreterung von bemalter Keramik deutet auf eine Beeinflussung der Töpferei aus ägäischem Raum, doch zugleich war die bemalte Ware auch eine eigenständige Äußerung der vorangehenden innerkarpatischen geometrischen Auffassung. Im heimischen innerkarpatischen Milieu hatten auch die Tonrädchen ihre Vorlagen, und in diesem Raum kamen sie auch weiterhin vor - bis in die Hallstattzeit.⁶⁻¹⁴ Bei der Bewertung der Bronzegegenstände aus dem Objekt III/80 wird im Beitrag angedeutet, daß sie in breiterer Auffassung die verbindenden Elemente zum reichen Frauengrab II im Hügelgrab zu sein scheinen (in welchem auch eine Ahle vorgekommen ist): bis auf die zentrale Tordierung bei beiden Gegenständen machten sich gleiche Produktionsverfahren geltend (ungefähr die gleiche Größe, viereckiger Querschnitt, zwei Spitzen). Andererseits ist für die Datierung der Hütte III/80 selbstverständlich vor allem die Keulenkopfnadel von Bedeutung (Hz A1).¹⁵⁻²¹

Der Autor widmet sich kurz auch der Siedlungsproblematik auf der Fundstelle. In engere typologische Hinsicht ist das Siedlungsobjekt I/80 im Milieu der Čaka-Kultur das erste seiner Art. In engerer Auffassung gehört es zur Gruppe verwandter Bauten des Megaron-Typs mit Analogien sowohl in Südmähren (Lovčičky) als auch in Transdanubien (Pécsvárad-Aranyhegy). Als Bauten des Megaron-Typs als auch Tholos-Typs entstanden sie im mitteldanubisch-innerkarpatischen Milieu auf heimischem Boden; die Bedeutung dieser Erkenntnis wird in Zukunft noch näher im Zusammenhang mit der Entwicklung der Architektur im ägäischen Raum beleuchtet werden müssen.²²⁻³¹

Im abschließenden Teil der Arbeit äußerte der Autor eine neue Stellungnahme zu manchen kulturhistorischen Fragen der jüngeren Bronzezeit, bzw. änderte er manche seiner älteren Ansichten. Was die Entwicklung betrifft, die im Karpatenbecken nach dem Abzug eines großen Teils der führenden Verban-

des der Čaka-Kultur erfolgte (im Zusammenhang mit der sog. letzten großen Wanderung indoeuropäischer Ethnika), skizziert es sich, daß statt der früheren Voraussetzung einer „Neigung zu westlicherer Entwicklung“, auch mit einer größeren ethnischen Verschiebung der Träger der klassischen Velatice-Kultur aus ihrem Kerngebiet in Richtung nach Osten gerechnet werden muß. Andererseits wurde der Bereich der Čaka- und der westlichen Velatice-Kultur seit längerem als „Ausgangsgebiet der k e t t e n a r t i g e n ethnischen Verschiebungen“ bewertet; heute scheint es, daß es sich eigentlich um die Urheimat zweier verwandter ethnokultureller Gruppen handelte: der Italiker (ein Teil der Träger der Velatice-Kultur) und der Urdorer (Teil der Träger der Čaka-Kultur). Die materiellen Belege ihres Aufenthaltes in des späteren besetzten Gebieten kommen zeitweilig gemeinsam vor (z. B. in Kastanas machte sich zusammen mit der Čakaer auch die Velaticer „barbarische“ Keramik geltend) - diese Tatsache läßt sich vor allem damit erklären, daß es vor dem geplanten und offenbar einheitlich organisierten Hauptansturm auf die Apeninnen- und peloponnesische Halbinsel (einbezogen Kréta und teilweise die kleinasiatische Küste) zwischen den ostalpinen und innerkarpatischen Stämmebünden zur vorübergehenden Vereinigung kam. An beide benachbarten Gemeinschaften schlossen sich in größerem oder geringerem Maße auch urthrakische Stämmebünde an, die in Kleinasien offenbar auch selbständig einfielen. Die anfänglichen Bewegungen der letzten großen Wanderung der indoeuropäischen „Völker“ waren in diesen Räumen der Höhepunkt der vorangehenden mitteldanubisch-innerkarpatischen autochtonen bronzezeitlichen Entwicklung, die gerade zu einer solchen historischen Ausmündung gerichtet war. Es scheint, daß auch zu dem bekannten despotischen Verhältnis der Eroberer zu den unterjochten Ethnika in ihren neuen historischen Siedlungen die ökonomischen und psychologischen Bedingungen schon in der so umgrenzten ostalpin-mitteldanubischen Urheimat entstanden waren (scharfe, gewissermaßen kastenartige Sonderung der herrschenden Kriegerschicht vom übrigen Volk.). Die Kürze des Beitrags erlaubt es dem Autor nicht, in der Literatur alle jene anzuführen, die zu einer mehr oder weniger verwandten Bewertung der nordbalkanischen Kulturverhältnisse in der jüngeren Bronzezeit gelangt sind. Nach der Ausarbeitung des Inhaltes der Velatice- und Čaka-Kultur kann in die Literatur in ursprünglicher Form die unhaltbare Theorie über den „Lausitzer Einschlag“ in die Entwicklung im Süden und Südosten zurückkehren; mit ihrer berechtigten Ablehnung wurde, wie man sagt, das Kind mit dem Bade ausgeschüttet. Und den Beitrag schreibt der Autor dem Andenken jener zu, die auch trotz der bis jüngsthin unklaren Kulturverhältnisse in der mitteldanubisch-innerkarpatischen Räumen Vertreter der geschichtlichen Bedeutung des Nordens für die südeuropäische Entwicklung waren.³²⁻⁴⁸

Übersetzt von Berta Nieburová